

Въведение

МНОЖЕСТВО РЕВОЛЮЦИИ

Комедийният актьор Робин Уилямс понякога говореше за политика в стендъп представленията си. В началото припомняше на хората произхода на думата. „Политика – казваше той – идва от „поли“, което е латинската дума за „много“, и „тикс“, с което на английски се назовават едни създания кръвопийци – кърлежите¹. Винаги пораждаше голям смях. Всъщност, уви, думата идва от старогръцки, от „политес“, което означава гражданин, а тя самата идва от думата „полис“, значеща град или общност. „Политика“ на Аристотел, написана през IV в. пр. Хр., е книга за това как се управляват общностите и се обсъждат всички елементи на политиката, които и до ден днешен звучат познато – природата на властта, видовете политически системи, причините за революциите и т.н. Политиката е едно от малкото човешки начинания, които не са се променили особено през хилядолетията. Външните ѝ форми са се изменили, но същината ѝ е останала една и съща: борбата за власт и какво да се прави с нея. През 64 г. пр. Хр. най-великият оратор на Рим, Цицерон, се кандидатира за длъжността „консул“. Малкият му брат решава да му напише нещо като ръководство как се печелят избори – набор от практични уроци за своя на моменти твърде идеалистично настроен роднина. Някои от предложенията му включват: обещавай всичко на всеки, винаги се появявай публично, обграден от най-ревностните ти привърженици, и напомняй за секс скандалите на твоя съперник. Повече от 2000 години по-късно политическите консултанти вземат тлъсти хонорари, за да дават същите съвети.

Въпреки тези устойчиви елементи през последните векове политиката придобива особена идеологическа форма, която би била чужда на жителите на античния или средновековния свят. Съвременната политика по света се окачествява като състезание между „лявото“ и „дясното“. Простото разграничаване на ляво и дясно традиционно казва много за това за какво се застъпва някой, независимо дали е в Бразилия, Съединените щати, Германия, или в Индия: отляво – по-силна държава с повече икономическо регулиране и преразпределение; отдясно – по-свободен пазар с по-малко държавна намеса. Това разделение между ляво и дясно дълго време господства над политическия облик на света, дава отражение върху изборите, обществените дебати и политиките, като дори предизвиква насилие и революции. Но в наши дни това фундаментално идеологическо разделение се е разпаднало.

Да вземем за пример Доналд Тръмп и кандидатурата му за президент през 2016 г. Тръмп се отклонява от миналото в много отношения – странната му личност, непознаването на обществената политика и пренебрежението му към демократичните норми. Но може би най-същественният смисъл, по който Тръмп се отличава, е идеологическият. В продължение на десетилетия Републиканската партия отстоява набор от идеи, които могат да бъдат описани като „формулата на Рейгън“. Роналд Рейгън става изключително популярен републиканец, като се застъпва за ограничаване на правителството, ниски данъци, намаляване на държавните разходи, силна армия и насърчаване на демокрацията в чужбина. Той също така се кандидатира с платформа, която е социално консервативна – например в подкрепа на забраната на абортите, но често омаловажава тези части от програмата, особено след като встъпва в длъжност. За многобройните си почитатели Рейгън изглежда като лъчезарна, оптимистична личност, която възхвалява свободните пазари, отвореността на Америка към търговията и щедрата имиграционна политика и иска да разпространи демократичния модел на Америка в останалата част на света.

Тръмп се противопоставя на повечето елементи от формулата на Рейгън. Макар че се застъпва за някои от същите политики – ниски данъци и ограничаване на абортите, – той посвещава по-голямата част

от времето и енергията си на съвсем различен дневен ред. Едночасовите предизборни речи на Тръмп могат да се сведат до четири реплики: *Китайците отнемат фабриките ви. Мексиканците отнемат работните ви места. Мюсюлманите се опитват да ви убият. Аз ще ги победя и ще направя Америка отново велика.* Това е послание на национализъм, шовинизъм, протекционизъм и изолационизъм. Тръмп скъсва с много основни елементи на републиканската икономическа ортодоксалност, като обещава никога да не отнема социални придобивки като *Social Security* и *Medicare*^{*}, с което прави рязък завой от доминирания в продължение на десетилетия републикански финансов консерватизъм. Заклеймява военните намеси на Джордж У. Буш в Афганистан и Ирак и осъжда неговия геополитически проект за изнасяне на демокрация. Всъщност Тръмп се нахвърля върху почти всеки виден републиканец в новата история. Всички живи президенти от партията и почти всички живи кандидати го отхвърлят². Макар и наглед да се прекланя пред мита за Рейгън, Тръмп не би могъл да бъде по-различен – гневна, песимистична фигура, която предупреждава, че Америка е обречена, и обещава завръщане към едно митично минало.

Тръмп не е единственият представител на десницата, който скъсва с традиционната дясна идеология. Всъщност той е част от световна тенденция. Във Великобритания Консервативната партия под ръководството на Борис Джонсън открито възприема политиката на големи разходи. Той и други привърженици на Брекзит не обръщат внимание на консервативните икономисти, които твърдят, че Обединеното кралство ще пострада от загубата на свободната търговия с Европейския съюз. Популисткият лидер на Унгария Виктор Орбан свободно смесва големите правителствени програми с нападки срещу имигрантите и малцинствата. Италианската дясна лидерка Джорджа Мелони осъжда консуматорството и пазарния капитализъм, като същевременно изгражда ново националистическо движение, основано на идентичността – етническа, религиозна и културна. Извън Европа Нарендра Моди в Индия насърчава икономическия растеж и реформите, но той и партията му също така ревностно следват индуистка

^{*} Програми за социалното осигуряване и здравеопазване. – Б. пр.

националистическа програма в ущърб на мюсюлманите, християните и други малцинства. В Бразилия дясната партия на Жаир Болсонаро открито описва проекта си като връщане на страната към християнското ѝ минало, от което е била отклонена от космополити, левичари и малцинства. Появяват се и леви движения, които споделят с десните си аналози презрението към статуквото и желанието да се премахне съществуващият ред. Личности като Бърни Сандърс в САЩ и Джереми Корбин в Обединеното кралство не успяват да се доберат до властта, но леви популисти печелят контрол над латиноамерикански държави с дългогодишно доминиращи консервативни партии като Чили, Колумбия и Мексико.

Политическите програми на десните и левите популисти варират в различните страни, но всички те критикуват норми и практики като свободата на словото, парламентарните процедури и независимите институции. Либералната демокрация се гради на правила, а не на последствия. Защистваме свободата на словото, вместо да предпочитаме някое определено слово. Искаме изборите да бъдат свободни и честни, а не да се отдава предимство на един кандидат. Приемаме закони чрез консенсус и компромис, а не чрез указ. Но все по-често се появяват хора, които – разочаровани от този процес, уверени в своята добродетел и ненавиждащи другата страна – искат да забранят това, което смятат за „лошо“, да правят политика, като раздават заповеди, или дори да манипулират демократичния процес. Целта оправдава средствата. Този опасен нелиберализъм е по-разпространен вдясно, но има примери и от двете страни на оста – Андрес Мануел Лопес Обрадор в Мексико е класически нелиберален популист от левицата.

През 2006 г. министър-председателят Тони Блеър прозорливо отбеляза, че през ХХІ век се наблюдава избледняване на „традиционното разделение на ляво и дясно“. Вместо това голямото разделение сега е „отворено срещу затворено“³. От едната страна на това разделение са тези, които възхваляват пазарите, търговията, имиграцията, разнообразието и отворените и свободно действащи технологии, а от другата – тези, които гледат на всички тези сили с известно подозрение и искат да ги затворят, забавят или закрийт. Това разделение не се вписва лесно в старото раз-

деление ляво–дясно. Един от признаците на революционната епоха е, че политиката при нея се измества и поема по нови траектории.

ПРОИЗХОД НА РЕВОЛЮЦИИТЕ

Стоях със Стив Банън на „Кампо де Фиори“, един от най-старите площи в Рим, когато той посочи развълнувано статуята в центъра на площада. Беше юни 2018 г. и Банън бе в града да съдейства за съставянето на коалиция от две много различни популистки партии, които събирателно бяха спечелили половината от гласовете на неотдашните избори в Италия. Посланието му беше, че тези две групи, макар и да изглеждаха далеч от традиционния политически спектър, бяха съюзници в новата политическа обстановка. И двете се застъпваха за „затворени“ политики по отношение на търговията, имиграцията, Европейския съюз и бяха против традиционните леви и десни партии, господстващи в Италия от десетилетия и радатели за реформи в полза на свободния пазар, отворената търговия, европейската интеграция и мултикултурализма. Банън е колоритен, противоречив и избухлив човек, който изкара само няколко месеца на поста главен стратег на Доналд Тръмп в Белия дом. Звездата му отдавна бе залязла и въпреки че никога не е имал пряко влияние върху политиката (нито пък кой знае каква ценностна система), той познаваше в дълбочина ширещия се по света популизъм. Без да обръща внимание на десетките търговци, които продаваха всичко – от зехтин до тениски, Банън започна да величае тъмната, замислена фигура в развяващи се одежди с качулка, която почти напълно покриваше лицето ѝ. Това беше паметник на Джордано Бруно, философ монах, който е бил убит на това място през 1600 г. Банън толкова се интересуваше от Бруно, че години по-рано бил заснел документален филм за него, който така и не видял бял свят.

Банън благоговее пред Бруно, защото е непокорен радикал, опълчил се открито на силния на деня, Католическата църква. Бруно е несъгласен с най-важните догми и твърди, че Земята не е в центъра на

света и че вселената в действителност е безкрайна. „Галилео, когото в днешно време смятаме за герой, всъщност се е отрекъл от думите си“, каза Банън по адрес на италианския астроном, който също твърди, че звездите не се въртят около Земята. „Бруно в действителност е този, който е бил изгорен на клада преди петстотин години“, защото отказва да се отрече от казаното. (Канцеларията на Папската инквизиция, създадена, за да потиска свободното мислене и ереста, се издигаше над „Кампо“.)

Изтъкнах пред Банън, че има голяма разлика между италианския му герой и американския му началник. Бруно е прогресивен. Той спори с консерваторите и традиционалистите и се застъпва за идеи, които по-късно стават основополагаща част от Просвещението. Това не изглеждаше да тревожи Банън. За него Бруно е дързък, свободолюбив мислител, противопоставил се на съществуващата властова структура. В същината си Банън е революционер, който иска да събори върхушката и я атакува отвсякъде, откъдето може. Възхищава се на Ленин за революционните му тактики. Банън признава, че е бил привлечен от Бруно, защото вярва, че в смутни времена безпощадният радикализъм е единственият вариант. „Джордж Сорос каза онзи ден за италианските избори, че живеем в революционни времена“, заяви Банън. „И аз така смятам. Мисля, че ще видите фундаментални промени.“

Странно е, че използваме думата „революция“, за да опишем радикална, рязка, понякога насилствена промяна в обществото. В науката, където думата е използвана за първи път, тя означава нещо съвсем друго. В първоначалното си определение революцията е постоянно движение на тяло около фиксирана ос, често това е обичайната орбита на планета или звезда. Това предполага ред, стабилност, установен модел – движение, което винаги връща обекта в първоначалното му положение. Земята се върти около Слънцето по установен, предсказуем начин. Второто значение на революция, което започва да се използва скоро след първото и сега е най-често срещаното, е „внезапна, радикална или пълна промяна“⁴, „фундаментална промяна“ или „преобръщане“ – движение, което отвежда хората далеч от мястото, къде-

то са били. Френската революция е архетипната употреба на думата в този смисъл.

Защо една дума има две почти противоположни значения? Английската дума произлиза от латинската дума *revolvere*, която означава „преобръщам“. Оттам се появява не само *revolve* (въртя (се))* , която идва от идеята за отмятане от положената клетва за вярност към крал или институция. Може би има някакво странно сродство между тези две значения. Виждаме тази двойственост още от самото начало, в най-известната първоначална употреба на думата в науката от астронома Николай Коперник. През 1543 г. Коперник публикува своя трактат „За въртенето на небесните сфери“, в който използва думата в първото ѝ, научно значение. Но докато Коперник използва понятието „революция“ в обикновения му смисъл, той предлага теза, която радикално променя разбирането ни за Космоса, като премества Земята от центъра на Вселената в периферията. Забавно е, че по който преобръща както астрономията, така и теологията, промяната, която той задейства, става известна като „Коперниковата революция“. Неговата теория е „революционна“ и в двата смисъла на думата.

Нашето време е революционно в общоприетия смисъл на думата. Където и да погледнем, виждаме драстична, радикална промяна. Системата на международните отношения, която изглеждаше стабилна и позната, сега се променя бързо, с предизвикателства като подема на Китай и реваншизма на Русия. Вътре в държавите наблюдаваме пълно разрушаване на стария политически ред, тъй като се утвърждават нови движения, които надхвърлят традиционното разделение на леви и десни. В областта на икономиката консенсусът, възникнал след рухването на комунизма по отношение на свободните пазари и свободната търговия, е преобърнат и съществува дълбока несигурност относно това как обществата и икономиките трябва да се ориентират в тези непознати води. На фона на всичко това се наблюдава пълният разцвет на цифровата революция и навлизането на изкуствения интелект, които създават нови и преломни реалности.

* Въртя се, но и *revolt* – бунт. – Б. пр.

Всъщност този на пръв поглед безпрецедентен момент, който преживяваме, представлява и революция в другия смисъл на думата – носталгично желание да се върнем там, откъдето сме тръгнали. Радикалният напредък е последван от противодействие и копнеж по миналия златен век, представян като прост, стабилен и чист. Това е модел, който виждаме в историята: аристократите копнеят по рицарството дори когато настъпва епохата на барута; лудите трошат машините, за да възпрат индустриалното бъдеще; а сега политиките изтъкват семейните ценности и обещават да върнат времето назад, за да направят страните си отново велики.

Модерната история е свидетел на няколко големи, фундаментални разрива с миналото. Някои от тях бяха интелектуални като Просвещението, а други – технологични и икономически. Всъщност светът е преминал през толкова много индустриални революции, че се налага да ги изброяваме – Първа, Втора, Трета, а сега и Четвърта. Политическите и социалните революции са били още повече и те също се извършват днес.

От десетилетия насам наблюдаваме свят, който се намира в забързано развитие, с ускорени технологични и икономически промени, колебаещи се концепции за идентичност и бързо променяща се геополитика. Студената война отстъпи място на нов ред, който започна да се пропуква само няколко десетилетия след формирането си. Мнозина се радват на темпото и естеството на тези промени, а други ги осъждат. Но преди всичко трябва да разберем колко разрушителни са били те във физически и психологически план, защото тази епоха на ускорение предизвиква различни ответни реакции. Трябва да ги разберем и да им отговорим.

Нека обърнем внимание на епиграфа към тази книга: „Всичко съсловено и застояло се изпарява, всичко свято се осквернява и хората най-сетне са принудени с трезви очи да погледнат своето положение в живота, своите взаимни отношения“. Тези редове звучат така, сякаш биха могли да бъдат написани днес, може би от десен интелектуалец, който оплаква разпадането на традиционното общество и копнее за връщане към по-прости времена. Но всъщност те са публикувани

през 1848 г., в една също толкова революционна епоха, когато старият селскостопански свят бързо се заменя с нов индустриален, когато политиката, културата, идентичността и геополитиката се преобръщат от силните ветрове на структурните промени. И те са написани не от консерватори, а от Карл Маркс и Фридрих Енгелс в „Манифест на Комунистическата партия“. Маркс блестящо разбра огромните разрушителни ефекти на капитализма и технологиите, както и многото проблеми, които те предизвикват, въпреки че неговите решения на тези проблеми се оказват катастрофални навсякъде, където и когато са опитвани. Фактът, че това изказване би могло да дойде от десницата днес, показва нагледно, че навлизаме в нова ера на политиката, която преобръща разделенията от миналото.

МЕЖДУНАРОДНА РЕВОЛЮЦИЯ

Тези вътрешнодържавни революции се случват по същото време, по което се развива и една международна революция – изначално пренаареждане на глобалната политика. От 1945 г. насам, в продължение на повече от три четвърти век, светът е забележително стабилен. Преди това, за близо половин век Студена война, двете ядрени суперсили се възпират една друга. Тяхното интензивно съревнование често се превръща в кървави конфликти на места като Корея и Виетнам, но поне двете най-могъщи държави – тези, които биха могли да започнат трета световна война, са в патова ситуация. След това, през 1991 г., когато Съветският съюз се разпада, навлизаме в нещо изключително рядко в историята, каквото не е виждано поне от падането на Рим: епоха, в която има само една суперсила.

Най-близкият аналог е Британската империя в зенита си. Само че на най-важната геополитическа арена – Европа, Великобритания през XIX век остава една от многото велики сили, които постоянно се борят за преимущество. А Америка след 1991 г. се издига над всички други страни по света и това води до нещо безпрецедентно като едно-

полюсен свят и липса на конкуренция между Великите сили. През голямата част от историята политическите и военните противоборства между най-богатите и най-могъщи държави определят международната обстановка и я правят изначално напрегната и нестабилна. Но изведнъж след 1991 г. настава затишие заради липсата на съревнование. Как може да има противници? Китай през 1990 г. още е бедна, развиваща се страна, създаваща по-малко от 2 процента от световния БВП. Русия се олюлява от рухването на комунизма. Брутният ѝ вътрешен продукт спада с 50 процента през 90-те – даже повече, отколкото през Втората световна война. Дори икономически конкуренти като Япония и Германия не са действително в играта. Япония навлиза в дълъг период на стагнация, а Германия е заета в продължение на две десетилетия да интегрира източната част в новообединената страна.

През еднополюсната фаза Вашингтон е решен да моделира света по свой образ и подобие. Допуска грешки, като действа понякога прекалено предпазливо, а друг път реагира пресилено. Но има две ключови последици. Първо, еднополюсният модел осигурява време на глобална стабилност – никакви големи геополитически борби, никаква надпревара във въоръжаването или война между велики сили. Второ, американските идеи стават глобални идеи. Съединените щати насърчават останалата част от света да се глобализира, либерализира и демократизира. Пазарите, обществата и политическите системи се отварят, а технологиите свързват хората от цялата планета в огромни открити платформи. Всичко това изглежда естествено и неизбежно, изражение на вродените човешки копнежи. Или със сигурност поне американците така си мислят.

Възниква усещането, че политиката има по-малко значение, отколкото в миналото. Икономиката възтържествува. Спомням си, че през 90-те години на миналия век един високопоставен индийски служител ми каза, че дори неговата партия да загуби, опозицията ще дойде и ще въведе много сходни политики, защото и другата страна е осъзнала, че трябва да намери начини за привличане на инвестиции, подобряване на ефективността и растеж. Както казваше Маргарет

Тачър, когато оправдаваше политиката си на *laissez-faire** във Великобритания десетилетие по-рано: „Няма алтернатива“. А 90-те години на XX век и началото на XXI век – време на стабилност, ниска инфлация, глобално сътрудничество и технологичен напредък – сякаш наистина въплъщават идеята, че икономическата либерализация е неизбежна. Но това се оказва не съвсем правилно. Всъщност тези сили се крепят на огромната военна и икономическа мощ на Америка и на глобалната котва на еднополюсността. Както и разпространението на либералните демокрации по света.

Една важна забележка: когато използвам думата „либерален“ в тази книга, обикновено нямам предвид съвременното ѝ американско значение, където тя се използва взаимозаменяемо с „ляв“. По-скоро имам предвид класическия либерализъм, идеологията, която се появява през Просвещението като опозиция на монархическата и религиозната власт. Макар и да е спорен термин, за който днес десницата и левията се карат, под него обикновено се разбират индивидуалните права и свободи у дома, свободата на вероизповеданието, отворената търговия и пазарната икономика, както и международното сътрудничество в рамките на основан на правила ред. В този смисъл Роналд Рейгън и Бил Клинтън са класически либерали, като Рейгън набляга на икономическата свобода, а Клинтън – на равенството на възможностите (за да може човек да упражнява свободата си). Новите популисти, както отлясно, така и отляво, атакуват целия либерален проект. Те са недоверчиви към неутрални процедури като свободата на словото и смятат, че е жизненоважно да се наказва словото, което те ненавиждат. Председателят на Камарата на представителите от Републиканската партия Майк Джонсън открито критикува един от стълбовете на основаването на Америка – отделянето на църквата от държавата. В краен случай тези нелиберални популисти са готови да отхвърлят правилата на изборната демокрация, за да постигнат по-висока цел – избирането на кандидат или приемането на политика, която те подкрепят. Всъщност Майк Джонсън е един от архитектите на стратегията за недопускане на утвърждаването на избора на Джо Байдън за президент през 2020 г.

* За ненамеса на държавата в икономиката. – Б. пр.

Международна система, доминирана от либерален хегемон – като Великобритания в по-ранни времена и сега Съединените щати, – насърчава разпространението на либералните ценности. Но тази връзка може да действа и в обратна посока. Когато американското господство започва да ерозира, отвореността и либерализмът са подложени на натиск. Америка продължава да бъде изключително силна, но вече не е онзи колос, който представлява по време на еднополюсния период. Първото предизвикателство срещу американската хегемония е първото голямо противодействие – атентатите от 11 септември, – жестока атака, дошла от един край на света, където либерализмът още не се е установил и където ислямският фундаментализъм е в яростна опозиция на ценностите на Просвещението. Най-големите щети обаче идват не от самите нападатели – банда терористи, които нямат властта да променят света, – а от прекомерната реакция на Съединените щати. Америка най-вече подкопава силата си, като решава да окупира Афганистан и след това да нахлуе в Ирак. Неуспехът на тези интервенции развенчава мита за военната мощ на Америка. Още по-лошото е, че нарушават основания на правила ред, който толкова дълго време бранят. Следва Световната финансова криза от 2008 г., която заличава аурата на американската икономическа мощ. През 90-те икономиката на САЩ изглежда като модел за света, особено динамичната и ефикасна финансова система. Развиващите се страни ревниво копират аспекти от американската система с надеждата да повторят успеха ѝ. Но когато настъпва крахът, тя разкрива финансова система, осеяна с катастрофални рискове. Това убеждава мнозина, че не си струва да ѝ се подражава. Както представителят на висшето ръководство на Китай Уан Цишан казва на финансовия министър на САЩ Ханк Полсън в разгара на кризата: „Вие бяхте мой учител, но... вижте си системата, Ханк. Вече не сме сигурни, че трябва да се учим от вас“⁴⁵.

Всичко това се случва в момент, когато американската политическа стабилност също се пропуква. Конгресът губи способността си да извършва някои от най-основните си функции като приемането на бюджет. Заплахите от спиране на работата на държавния апарат поради липса на финансиране стават рутина. Отдавнашни норми и прак-

тики във Вашингтон ерозират и дори биват унищожени. Правенето на обструкции при приемането на законопроекти става рутина, а назначенията на хора на ключови постове, които по-рано се извършват бързо, започват да бъдат бавени, което вкарва прът в колелата на правителството. Увеличаването на тавана на дълга става екзистенциална междупартийна битка, създаваща опасност от това да се спре изпълнението на финансовите задължения на национално равнище. Политическата поляризация достига пик, какъвто не е виждан от времето след края на Гражданската война⁶.

Това не е упрек към двете страни. Една от двете водещи американски партии – Голямата стара партия*, попада в ръцете на популист, който не се интересува толкова от нормите на либералната демокрация, колкото от поддържането на революционен радикализъм. Президентът Тръмп поставя под съмнение или отменя изпитани във времето политики у дома и в чужбина, което кара много съюзници да се притесняват за надеждността на Америка. А след това, в резултат на продължителни усилия, чиято кулминация е бунтът в Капитолия на 6 януари 2021 г., Тръмп се опитва да отмени изборното си поражение и да остане на власт – нещо, което никога американски президент не е правил в историята на страната. Следвайки примера му, в друг безпрецедентен ход мнозинството от републиканците в Камарата на представителите гласува против удостоверяването на избора на Джо Байдън за президент, въпреки че десетки съдебни решения бяха отхвърлили всички обвинения в измама. Сияйният град на хълма вече не е толкова блестящ.

Уронването на репутацията на Америка би имало много по-малко значение, ако страната не е изправена пред нови съперници. През последните три десетилетия увеличаването на икономическия растеж по света поражда явление, което наричам „възхода на останалите“. Страни като Китай, Индия, Бразилия и Турция набират сила и увереност. Разбира се, двете далеч най-разрушителни сили до момента са възходът на Китай и завръщането на Русия, които предизвикват ново голямо напрежение на международната сцена. След 30-годишна

* Републиканската. – Б. пр.

„почивка от историята“ отново живеем в свят, моделиран от съревнование и конфликт между велики сили⁷. Тези междусобици саботират силите, които до неотдавна обединяват всички нас – търговия, пътувания, технологии, – и всеки ден се появяват нови прегради. Пандемията от КОВИД-19 ускорява тенденцията към протекционизъм и национализъм, тъй като страните търсят начини да си бъдат по-самодостатъчни. Следва войната в Украйна, която ни връща във времената на геополитически конфликт от най-стария тип, за територия. Сега сме свидетели на война, каквато много от нас са смятали, че е останала само в книгите по история и черно-белите документални филми за Втората световна война. Европейски градове се сричат при безпощадни бомбардировки, милиони цивилни бягат от домовете си, танкове минават през димящи руини. Докато американската мощ отстъпва в Близкия изток, регионални сили опитват да запълнят властения вакуум, напрежението расте и избухват много интензивни локални конфликти – от Сирия през Йемен до Ивицата Газа. В Азия се завръща класическата политика на баланс на силите, докато Китай се стреми към по-голямо влияние, а много от съседите му търсят помощта на Америка, за да се противопоставят на надигания се азиатски хегемон. Езикът на сътрудничеството отстъпва място на езика на национализма, конкуренцията и конфликтите.

Дори и там, където няма опасност от война, е налице нова обстановка. След три десетилетия на либерализация, демократизация и отвореност сме свидетели на обратна тенденция. От финансовата криза насам пазарната икономика губи ореола си. Днес, където и да погледнете, политиката надделява над икономиката. Свободната търговия също вече е подозрителна. С Брекзит Обединеното кралство избира да прекъсне преференциалните си търговски връзки с най-големия си пазар – Европейския съюз – по причини, които могат да бъдат описани само като политически. Си Дзинпин в Китай изоставя пазарния подход, издигнал страната му в челните редици на държавите, като вместо това удвоява държавния контрол. Доналд Тръмп не успява да изгради своята гранична стена, но налага по-високи мита върху чуждестранните стоки, отколкото който и да е американски президент след

подписването на Закона за митата „Смут-Хоули“ от Хърбърт Хувър през 1930 г. Приемникът на Тръмп, Джо Байдън, настоява много от плановите му за разходи да бъдат закрепени с разпоредби за „купувай американското“. Други държави се опитват да последват примера му. В целия свят държавите отдават предпочитание на устойчивостта, самодостатъчността и националната сигурност пред растежа и ефективността. Имиграцията, която някога е била възхвалявана и насърчавана, се е превърнала в мръсна дума, а държавите гледат на имигрантите с недоброжелателно око. Културни промени, на които навремето изглеждаше невъзможно да им се противодейства – като правото на жената да направи аборт, – биват заличени.

„Приемаме ли предизвикателството за по-отворени общества, или изграждаме защитни стени срещу него?“, попита Тони Блеър през 2006 г. Още и още лидери избраха „затворения“ път. Те отново смятат, че този път няма алтернатива.

ПРОМЯНАТА И НЕДОВОЛНИТЕ ОТ НЕЯ

Какво прави един период революционен? Има ли други предвидими последици от една революционна епоха? И как свършва всичко това? Това са някои от въпросите, на които се опитвам да отговоря в тази книга. Правя това, като се връщам назад във времето, за да се опитам да разбера предишните епохи на революции – техния произход и последици – и след това да разгледам нашата настояща епоха.

Започвам със зората на модерната епоха, Първата либерална революция, която – в знак на неподчинение на векове монархия – създава републиканската форма на управление, която сега преобладава в света. Това става в Нидерландия в края на XVI и началото на XVII век, но не би променила света, ако елементи от нея не се бяха разпространили във Великобритания през 1688 г. Последният епизод е наречен през 1689 г. Славната революция от един от поддръжниците ѝ и довежда до върховенство на парламента. В дългосрочен план това поста-